

Философија хришћанског универзализма професора Николе Милошевића

Наш професор и академик – Никола Милошевић био је истински философ хришћанског универзализма. Он то и сам наглашава у својим делима:

"На једном био сам у прилици да евоцирам анегдоту о оном Хотентоту кога је неки мисионар упитао шта је добро а шта зло. 'Добро је – одговорио је Хотентот – кад ми опљачкамо припаднике суседног племена, а зло је кад они опљачкају нас'

Идеологија поменутога Хотентота могла би се назвати, асоцирајући на један термин Карла Попера, идеологијом трибализма. Као таква, она је неспојива, како са начелима изворног хришћанског универзализма, тако и са темељним принципима сваке демократске политичке филозофије и праксе."¹

Изворни хришћански универзализам у овом тексту нам говори о тој демаркационој линији између незнабоштва и богознанства. Хотентот јесте представник трибализма, а тај трибализам јесте последица незнабоштва. Да се окористимо оном изјавом Сартровом: други је пакао и да је применимо у случају овог Хотентота добијамо да Сартрова изјава се итекако може односити баш на један незнабожачки начин живота у коме онај други је кривац, непријатељ, злотвор и виновник сваког зла за нас. Други је опасност и ништа више, зато га треба уништити. А да ли нам тако нешто говори изворни хришћански универзализам? "Ако ко рече: Ја љубим Бога, а мрзи на брата својега, лажа је; јер који не љуби брата својега, кога види, како може љубити Бога, кога не види? И ову заповијест имамо од њега; који љуби Бога да љуби и брата својега."(1 Јн. 4, 20)

У једном од Отачника тако се и каже: Видео си брата свога – видео си Господа Бога свога. Све су ово поставке изворног хришћанског универзализма где онај други није неко кога треба мрзети, већ волети. Хришћански универзализам нас учи да правда није увек и само на једној страни односно увек је на Божанској страни. Нити је победа само на једној страни, нити побеђенога треба презрети и видети у његовој несрећи добро по себе. Све је везано, и несрећа некога ко нам се чини непријатељем погађа искрено и нас. И све су то истински плодови хришћанског универзализма. То су и неке основе филозофије хришћанског универзализма и код самога професора Николе Милошевића. Некако из тог хришћанско–универзалистичког становишта код професора Милошевића произилазе и принципи демократске политичке филозофије и праксе. Баш зато професор Милошевић ставља на прво место хришћански

¹ Никола Милошевић: Полемике, Белетра Београд 1990, стр. 119

универсализам и из њега некако узрочно – последично, по самом тексту, изводи и принципе демократске политичке филозофије.

Као филозоф хришћанског универсализма професор Никола Милошевић је, можемо рећи, врло успешно покушао да обликује чисту хришћанску филозофију која се не би мешала у теолошка питања, него би чисто хришћанско–филозофски расуђивала. Он је покушао да хришћанско философствовање потпуно "очисти" од теологије. И сам констатује:

"За сваког метафизичара, као и за сваког теолога, уосталом, питање свих питања и проблем свих проблема јесте такозвана иманентна трансценденција. Ако постоји нешто што надилази овај чулима и разуму доступан свет, свет сивила и муке, у каквом је односу то нешто према оној емпиријској стварности у којој, како изгледа, једино јесмо?"

Устврдимо ли да оно трансцендентно чулну стварност само надилази, али не и да у њој пребива, емпиријска раван остаје изван домашаја трансцендентне равни и самим тим задобија потпуну онтолошку самосталност.

Устврдимо ли, напротив, да оностраност на неки начин из самог емпиријског језгра зрачи, смањујемо ону по природи ствари кључну разлику између трансцендије и иманенције до те мере да више нисмо у стању да разлучимо ова два појма.

У томе је неразрешив парадокс трансцендије. Трансцендија мора бити већ по дефиницији свеобухватна, па самим тим мора обухватити и емпиријски свет, али онога часа кад у емпиријску стварност урони, она потпуно губи свој идентитет.

Парадокс о коме је реч не може отклонити ни филозоф, ни теолог; то може само песник, па и песник једино онда када је онај прави, . . ."²

Наравно, да се професор Милошевић није залагао за неко стерилистичко одвајање и цепање филозофије од теологије, теологије од поезије, поезије од науке. Он то и наглашава:

"У краткој уводној напомени за своју књигу о Достојевском Николај Берђајев каже да му је намера била не само да изложи свој погледа на свет знаменитог писца, већ и да, уједно, искаже своје сопствено филозофско становиште.

Тако је и нехотично овај руски религијски филозоф указао на једну од неуралгичних тачака свог приступа књижевном опусу аутора *Браће Карамазова*. Онај ко, анализујући неку књижевну творевину, упоредо с тим настоји да искаже сопствени поглед на свет, ризикује већ самим тим да побрка две различите духовне равни – раван књижевног дела и раван филозофских

² Никола Милошевић: Књижевност и метафизика, Зиданица на песку II, 'Филип Вишњић' Београд, 1996 стр. 230, 231

творевина – грешка у коју су у историји идеја не једном запали филозофски настројени тумачи литературе.

Наравно, поменуте две равни не могу се раздвојити неким дубоким и непремостивим јазом, као што су то формалистички тумачи уметничких творевина често чинили. Значило би то отићи у другу крајност, ништа мање ризичну од оне прве. Многе књижевне творевине – нарочито оне прозне и нарочито творевине таквих писаца као што је Достојевски – носе у себи одређену поруку која свакако није без извесних додирних тачака са једним филозофским виђењем света, али та порука, односно та уметничка визија стварности, саображена је унутрашњој логици уметничке целине чија је саставна, иманентна димензија, па се као таква једино и може ваљано анализирати."³

Видимо да професор Милошевић нам указује на то да не може се имати један непремостиви јаз између духовних образаца: философије, теологије, књижевности, науке, јер свака од њих ипак има своју самосвојност и премда су оне нераскидиво везане, оне се не смеју мешати и бркати. Тако да "очишћење" професора Милошевића иде у том правцу да се не хвата, као философ хришћанског универзализма, одређених теолошких проблема: монархологије, тријадологије, христологије, пнеуматологије, мариологије, еклисиологије . . .

Ипак, професор Милошевић се морао у неким детаљима дохватити и теолошког промишљања, јер ни он сам није хтео да ствара онај јаз цепања између духовних дисциплина. Зато он, на пример, пише:

"Полазећи од искуства Аушвица Карен Армстронг извела је два закључка, оба вредна пажње из перспективе филозофије историје. Закључила је она да је са Аушвицом покпана целокупна конвенционална теологија, а да је бог филозофа, изгубљен у трансцедентној даљини, постао после ових и оваквих концентрационих логора неподношљив.

Да из перспективе холокауста далеки бог трансценције изгледа неподношљив, то није без основа речено. Ако појам трансценције до краја изведемо, и искључимо из њега појам личности, друкчије не може ни бити. Само личност кадра је да саучествује и да људима притекне у помоћ. Трансценција, безлична и нема, већ по дефиницији делако више подсећа на Епикурове богове него на милосрдног хришћанског Бога."⁴

Већ у овом излагању професора Милошевића видимо на делу философију хришћанског универзализма која неминовно прави искорак у теологију, али философија хришћанског универзализма и има за циљ да укаже на највишу могућу универзалност хришћанског Бога. Друге идеје и појмови бога делују

³ Никола Милошевић: Царство божје на земљи. Филозофија диференције, Филип Вишњић Београд, 1998., стр. 7

⁴ Никола Милошевић: Има ли историја смисла?, Горњи Милановац ЛИО 2000., стр. 147

пред овим појмом непотпуно и недовршено. Хришћански Бог је једини и достојан пажње сваког озбиљног интелектуалног разматрања. Овај свој додир са теологијом професор Милошевић наставља и у неким другим својим радовима:

"Апологетска струја руских религијских мислилаца није се, дакле, могла с правом позивати на Христово научење и његов живот, научавање и живот који су по свом духу били потпуно супротни тоталитарном поретку и тоталитарним моћницима онога света. На ово и овакво учење и овај и овакав живот са знатно више разлога могли су се позивати они религијски филозофи Русије који су ишли против струје."⁵

На први погледа питали би се какве везе има овај навод са одређеним теолошким разматрањем и само површно би могли закључити да он нема никакве везе. Али он је свезан са теологијом. Чиме? Па, Христовим научењем. Христовом науком из које за хришћане произилази свака философија, свако богословље, свака уметност и наука. Све те духове дисциплине нераскидиво су везане са науком личности Христове. А та наука и личност стране су сваком тоталитарном становишту било у философији, било у науци, било у богословљу, било у књижевности, и на крају крајева, било у политици. И у томе је суштина сваке философије хришћанског универзализма.

Да би смо се што боље упознали са философским становиштем професора Николе Милошевића морамо да сагледамо неке од његових исказа. Тако он у једном од својих најзначајнијих дела бележи своје философске поставке:

"Покушао сам да нађем и нека сопствена решења за извесне проблеме са подручја епистемологије, философске антропологије и аксиологије, чији је траг видљив у мојим ранијим радовима, а све то из једне посебне теоријске перспективе за коју сам одабрао назив диференцијална филозофија.

Теоријско и уједно методолошко полазиште свих мојих анализа филозофских и књижевних творевина – испрва прећутно, а тек касније мање или више артикулисано – могло би се сасвим сведено и крајње уопштено у једној јединој реченици овако формулисати: предмет наше спознаје нужно је диференциран, премда никада у истој мери и никада на исти начин.

Самим тим и наш приступ предмету спознаје мора такође бити диференциран. Отуда и име филозофија диференције које сам, као што је већ речено, сковао да бих њиме означио оно што је битно за моју теоријску оптику."⁶

Ипак, у том диференцијалном разматрању има нечега крајње оригиналног и доследног. Тако по питању знања и знанословља професор Милошевић бележи:

⁵ Никола Милошевић: Православље и демократија, ПРОМЕТЕЈ Нови Сад ТЕРСИТ Београд 1994, стр. 76

⁶ Никола Милошевић: Царство божје на земљи. Филозофија диференције, Филип Вишњић Београд, 1998., стр. 235

"Не би се, међутим, на основу свега тога могло закључити да је онај који ово пише присталица неког радикалног епистемолошког оптимизма. Нисам склон да прихватим Шликову оцену да је разум бескрајно еластичнији од инстинкта.

Еластичнији јесте, бескрајно није. Услед оних непрелазних спознајних граница за све припаднике људског рода, о којима је раније већ било говора, разум човеков није у стању да на некакав апсолутно диференциран начин проникне у предмет спознаје.

Осим тога, писац ових редова свакако није усамљен у мишљењу да тамо где се захтеви разума сукобе са захтевима што из области интереса и страсти долази, исход овог сукоба по правилу бива на штету оних првих. Ларошфуко каже да онда кад разум надвлада емоције није то зато што је он јачи већ зато што су емоције биле слабије.

Нешто слично може се рећи и за однос разумских и афективних, односно интересних чинилаца. Ако ипак бива да негде и некад разум однесе превагу није то зато што је он био јачи већ зато што афекти и интереси у том случају нису били довољно јаки.

Одатле, међутим, потиче и изванредан уздржани и благи епистемолошки оптимизам. Тамо, дакле, где је и ако је отпор афективних и интересних чинилаца слабији и шансе за долажење до истине бивају веће, као што је најчешће случај у неким специфично научним дисциплинама.

Штавише, дешава се и то да афективни пориви делују по принципу повољног изазова, да употребимо један термин Арнолда Тојнбија, који смо и раније у нашим радовима користили. Онда кад творац неке теоријске конструкције тражи и налази у оптици свога противника слабе тачке, психолошке и социјалнополитичке препреке на путу његове спознаје по правилу су слабије него што иначе јесу."⁷

Дакле, спознајна поставка професора Николе Милошевића и лежи у тој диференцијалној доследности која је обично двосмерног обрасца. Ако се отвара одређена перспектива неког епистемолошког нихилизма, како је професор Милошевић имао обичај да назива такав епистемолошки смер, онда ништа мање се отвара и перспектива и одређеног епистемолошког оптимизма. И они се у једном спознајном току међусобно смењују тако да епистемолошка перспектива нити је до краја нихилистичка нити је до краја оптимистичка.

И у тој и таквој философској динамици професора Николе Милошевића почиње да промаља мало – помало и јеванђелска нит његове философске поруке. Наиме, свакако да знамо једну од Христових опомена која је у јеванђељу забележена: "И ти, Капернауме, који си се до неба подигао до пакла ћеш сићи" (Мт. 11, 23). Ову Христову динамику је до краја доследно и прецизно у своја дела уткао и сам професор Никола Милошевић: "Ако је Ранке грешио

⁷ Исто. 256, 257

тврдећи да је свака епоха подједнако близу Богу, ништа мање погрешно је тврдити и да је свака епоха подједнако близу ђаволу."⁸

Оно што морамо приметити јесте да овакав духовни поступак се јавља код професора Милошевића кроз читаво његово дело:

"Тако Камијев луцидни напор, усмерен против религиозне предрасуде по којој је свет дело неког доброг бога, оставља отворена врата једној другој религиозној предрасуди по којој се свет налази у власти неког злог идола."⁹; "Догађа се да у одмеравању бога и ђавола бог буде онај који губи и да његов штићеник полекне пред неким изазовом поразне и разорне строгости."¹⁰

"Управо зато нису све епохе и сви друштвени системи у њима исти. И ако није тачно да је свака епоха подједнако блиска Богу, како је мислио Ранке, није сигурно тачно ни то да ја свака епоха подједнако блиска ђаволу."¹¹

"А то своје виђење времена у коме јесмо подизала је тетка на висину читаве једне филозофије историје, преобликујући на свој начин учење гностичара.

По њеном суду свет није увек у власти неког злог бога, као што су то гностичари научавали.

Повремено међутим јесте.

Повремено, онај добри Бог са небеса препушта управу над овим светом оном другом, злом божанству, да би му је, незнано кад, опет одузео."¹²

И кроз ове све исказе имамо тај изаткани принцип философије хришћанског универзализма који је директно преузет из Јеванђеља. Све релације се крећу у том распону и у тим усмерењима: кретања према Богу или кретања према ђаволу. Сви наши духовни, сазнајни, па и телесни напори, са свим својим прелазним облицима јесу ова два кретања: ка Богу или ка ђаволу.

Када говори и могућностима успостављања царства божјег на земљи професор Милошевић бележи:

"Знатно већу меру диференцираности испољио је већ у својим раним радовима Сергеј Булгаков, далеко иначе постојанији у разликовању по вредности између историјски познатих друштвених поредака. И овај мислилац нагињао је, међутим, једном облику хилијазма, а сваки хилијазам подразумева неко стање потпуне недиференцираности којим се историја наводно завршава. Кад Булгаков каже у свом овде већ навођеном раном спису *Апокалиптика и социјализам* да аутентични религијски хилијазам не обећава превладавање историјске трагедије и да то превладавање он само припрема у виду највишег и последњег степена религијског развоја на овом свету, онда је у томе, макар и делимично, садржано извесно диференцирано виђење историје. Ако тврдимо да

⁸ Исто. 271, 272

⁹ Никола Милошевић: Антрополошки есеји, Нолит, Београд, 1964, стр. 41

¹⁰ Никола Милошевић: Психологија знања, Београд: Белетра, 1990, стр. 411

¹¹ Никола Милошевић: Има ли историја смисла?, Горњи Милановац ЛИО 2000., стр. 162

¹² Никола Милошевић: Нит миhoљског лета, "Стубови културе", Београд 1999, стр. 110

се у историјској равни трагедија не може већ по дефиницији елиминисати, кажемо самим тим да је овде доле немогуће једно бесконфликтно, хармонично стање друштва оваплоћено у некој врсти земаљског царства божјег.

Међутим, тврдимо ли да је такво неко стање могуће припремити и на нивоу историјских збивања, тиме уједно допуштамо да чак и у овој долини плача није све подједнако несавршено."¹³

Оно што је у овом наводу веома психолошки индикативно јесте сам појам "припремити". Дакле, професор Милошевић користи баш појам "припремити", а не "припремати". Царство Божје је могуће припремити у равни историје, а не само припремати. Он то види као завршни чин у историји, а не само као одређени историјски процес. Дакле, Царство Божје као припремљено, а не као припремано у историји.

У већ поменутом излагању о трансманентности и анализи дела једног песника као да добијамо допуну на ова претходна излагања: "Помоћу песничког умећа Мухићевог, лик планине добија упечатљивост и опипљивост чулног постојања, а у исти мах такорећи из самог срца те чулне доживљене стварности струји дах оностраности, па тако, захваљујући чаролији песничког казивања појава и суштина постају једно, а планински предели, мириси и боје проговарају језиком метафизике."¹⁴

Овај навод јесте један пригодан надодатак на излагање о могућности царства божјег у историји, о припремљености царства божјег у историји, о могућности једног трансманентног стања у историји. Треба бити диференцирано прецизан: не говори се о успостављању царства божјег на земљи, него о припремљености царства божјег у равни историје. Оно је, ако доследно диференцирано тврдимо, могуће и ту је суштински значај философије хришћанског универзализма Николе Милошевића: пронаћи усек између онога могућег и оствареног. То је професор Милошевић пронашао у речи: припремити. Царство Божје припремљено у историји јесте нешто између могућег и оствареног. Ту је поље Царства Божјег по професору Николи Милошевићу. Поље Царства Божјег у историји. Крајње диференцирано и крајње оштроумно и крајње утанчано.

Да кретање према Богу постоји и у самом Милошевићевом философском и теоријском току, кроз књижевну–философску анализу, сведоче и следећи редови:

"Наравно, у зависности од субјективних могућности критичаревих као и од труда који је он у свој посао уложио, мапа ће бити мање или више исцрпна, мање или више прецизна, али све и да критичару неким чудом пође за руком да досегне максимум обухватности и прецизности у послу којег се латио остаје и

¹³ Никола Милошевић: Царство божје на земљи. Филозофија диференције, Филип Вишњић Београд, 1998., стр. 273

¹⁴ Никола Милошевић: Књижевност и метафизика, Зиданица на песку II, 'Филип Вишњић' Београд, 1996 стр. 231

даље она непрелазна међа сваког таквог подухвата, преко које би могао ваљда само Бог."¹⁵

Ово усмерење ка Богу говори уствари о критичком току који долази близу Бога и који је близу Богу. Преко те критикологије може само Бог. Када критичар своју критику доведе и до саме перфекције, он се тада само приближио Богу, стао је близу Бога, али само савршенство критике (суда) припада искључиво и само Богу. И то је теоријски смер и правац самог професора Николе Милошевића. Он је своји критичким захватом истински хтео да стане близу Бога. Колико је успео то ваљда само Бог зна.

Али да овај свет није никакво савршено место, већ само степеновање несавршености сведочи један јак исказ из једнога од романа професора Николе Милошевића:

"Бојим се, ипак, да и тамо у Вашој земљи као и у овој у којој ми живимо, ђаво још увек води главну реч."¹⁶

И опет на снази је духовно кретање близу Бога или духовно кретање близу ђавола. Оно што може само Бог и стање у коме је само ђаво, бар до онога момента до када му та сила не буде одузета. А то је професор Милошевић изложио у *Ниту михољског лета*.

Из свих ових елемената видимо јасно ту слику философије хришћанског универзализма коју је духовно саткао професор Никола Милошевић. Њу је свакако било тешко обликовати и у времену у коме је живео, али ништа мање тешко је то учинити и у садашњем времену. По свим данашњим духовним поставкама хришћански универзализам је нешто што не може бити саображено истини. То је нека обмана, прича, машта. Дакле, она духовна поставка којој је сама Истина основа не може бити нешто што је саображено истини. Не може бити нешто научно, а сам професор Милошевић говори о "Христовом научењу", о његовој Науци.

Никола Милошевић никада као отворени интелктуалац није се плашио постављања питања, а није избегавао ни једну врсту непосредне искрености. Тако и у свом раду *Николај Берђајев између Леонтејва и Соловјова* професор Милошевић из најискренијих разлога говори о избегавању одговора прибегавањем Провиђењу код самога Августина Хипонског¹⁷, али опет, из просто најискренијих разлога, који бољи одговор и може се имати осим одговора Провиђењем?¹⁸ Да ли може неко дати неки бољи или савршенији

¹⁵ Никола Милошевић: ИЗАБРАНА ДЕЛА(4) – КЊИЖЕВНОСТ И МЕТАФИЗИКА, Приредио МИЛО ЛОМΠΑР, СЛУЖБЕНИ ЛИСТ СЦГ, 2003, стр. 207, 208

¹⁶ Никола Милошевић: Кутија од ораховог дрвета, КОВ – Књижевна општина Вршац, 2003, стр. 161

¹⁷ Никола Милошевић: Царство божје на земљи. Филозофија диференције, Филип Вишњић Београд, 1998., стр. 187

¹⁸ Исто

одговор? Професор Милошевић се никада није плашио постављања питања, али он није бежао ни од одговора. Бар онога одговора најбољег могућег¹⁹.

Свакако да хришћански универзализам се креће јеванђелском науком која казује: "Иштите, и даће вам се; тражите, и наћи ћете: куцајте, и отвориће вам се. Јер сваки који иште, прима; и који тражи, налази; и који куца, отвориће му се"(Мат. 7, 7–8). Самим тим хришћанском универзализму је својствено преиспитивање: не вјерујте свакоме духу, него испитујте духове јесу ли од Бога (1 Јн. 4, 1). И у томе је професор Никола Милошевић доследни хришћански универзалиста. Он је свакако био за испитивање духова и сам је био велики испитивач духовних творевина. У неким од тих духовних творби он је откривао оно мрачно, разорно и рушитељско. Препознавао је обману коју су са собом многи од тих духова доносили. Поседовао је велики Божји дар разобличитељства.

И у неким крајње узвишеним расуђивањима која у себи помало носе и емотивни занос професор Милошевић показује своју истинску приврженост:

"И најзад, нека нам буде допуштена и једна напомена делимично исповедне природе. Ишчитавајући овај големи опус о 'руноловцима' и Аргонаутима често нам се у сећање враћало једно место из *Библије* на коме се каже како је и хиљаду година пред очима Господњим 'као дан јучерашњи кад мине и као стража ноћна'. "²⁰

Сам аутор каже да је ово његово излагање исповедне природе. А шта је друго исповедна природа ако није човеково најинтимније мишљење и његов најличнији став? Ова исповедна природа најчешће се пројављује и у *Ниту михољског лета*²¹, па и у капиталном делу *Царство божје на земљи. Филозофија диференције*²².

Пред очима Господњим, пред лицем Господњим стоје наша исповедна природа, наше најтананије мисли, наша неостварена дела и наше најискреније жеље. Да, не можемо ништа сакрити пред очима Господњим, премда то можемо увек пред људима. Али проблем је у томе што и нисмо обавезни да будемо искрени или неискрени пред људима, а пред Господом смо увек у обавези. И заиста професор Милошевић је наш учитељ искрености. Искрености која има само обавезу пред Господом. Пред Оним пред којим и не можемо ништа сакрити, пре којим смо увек прозирни.

Некако, гледано онтолошким анализом, као да нас професор Никола Милошевић избацује, катапултира пред лице Господње на један чудан начин,

¹⁹ Никола Милошевић: Истина и илузија, Нови Сад, Stylos, 2001., стр. 257, 258

²⁰ Никола Милошевић: ИЗАБРАНА ДЕЛА(4) – КЊИЖЕВНОСТ И МЕТАФИЗИКА, Приредио МИЛО ЛОМПАР, СЛУЖБЕНИ ЛИСТ СЦГ, 2003, стр. 259

²¹ Никола Милошевић: Нит михољског лета, "Стубови културе", Београд 1999, стр. 9, 48 – 51

²² Никола Милошевић: Царство божје на земљи. Филозофија диференције, Филип Вишњић Београд, 1998., стр. 238, 239

неком својом чудном и тајанственом писаном техником. Као да и код њега постоји она поетика "иманентне трансценденције". Својим списалачким вештим потезом он као да прави скок к лицу Господњем. Све то као да је његов трансманентни скок. И у томе долази до његовог оспољавања философије хришћанског универзализма. До његовог значајног скока према лицу Господњем, до његове трансманентности. Врло непосредно и врло јасно откривено, јавно.

Постојала је врло битна духовна борба коју је водио професор Никола Милошевић са многим духовима овога света, са свим оним интелектуалним силама које су у себи концентрисале огроман негативни потенцијал. Дуго и предано се он борио са таквим духовним творбама. Он је то чинио кроз читав свој духовни рад. Проналазећи увек одређено средње решење, као неки царски пут, препознавао је припремљеност царства божјег у историјској равни, али и излазак пред лице Господње који је неминован и незаобилазан. Да, и у његовим списима као да видимо неку жељу човека да се можда може сакрити од очију Господњих, да се можда може побећи од лица Господњег и да се можда може негде удобно сместити у неки кутак овог света и да се тамо може чинити све по својој вољи, али не. То је неизводљиво, јер смо некако увек, ма где год да смо, пред лицем Господњим, пред очима Господњим. И ако задобијемо неки удобни кутак да побегнемо од Бога, то је само зато што је то на неки начин сам Бог уредио да буде тако. После тога, незнано кад, добри Бог са небеса нам узима тај кутак и ту удобност изводећи нас пред Своје лице.

Зато и јунаци романа које је овај наш професор и академик створио јесу они који трагају за лицем Господњим већ сада овде на овој земљи. И они некако меланхолично изузети из читаве метежности у свему се труде да препознају то лице, да увиде присуство лица Господњег у свему. Њихово сагледавање бомбардовано је гомилом квазиаргумената на које они као болећиви и саосећајни људи морају да одговоре, иако то нису никакави аргументи, већ људске страсти и немоћи и велика жеља за контролом свега.

И ту провејава хришћански универзализам као принцип, као оно прво и главно у сваком најосновнијем трезвеном расуђивању. Јер хришћанско сагледавање јесте наука трезвеноумља, наука трезвеноумног сазерцавања у којој нема места за машатарије, већ само и искључиво за стварност, најстварнију стварност – Бога.

Зато један крајносни трезвењак неминовно доводи себе близу Богу, јер само његово трезвеноумно расуђивање јесте теоцентричног типа, постављено кроз само Божје саздање. Човек је биће трезвености – трезвеноумности. Зато трезвеноумно расуђивање јесте једна значајна наука. Из тог разлога професор Никола Милошевић је непрестано инсистирао баш на једном трезвеном расуђивању у свим поступцима. И то трезвено расуђивање он је врло често

примењивао у анализама духовних творевина, јер трезвено расуђивање нам даје моћ да можемо да разлучимо добро од лошег, врховно од дна, лепо од ружног.

У *Невидљивој борби* Никодим Светогорац записује:

"Савршенство се састоји у приближавању Богу и животу у јединству с њим."²³

Тако и професор Милошевић варира његове поставке "близу Богу", "блиска Богу". Дакле, ићи у правцу приближавања Богу јесте циљ хришћанског универзализма. Тиме се приближавамо одређеном стању блиском Богу. И ту је опет актуелна прича да се царство божје може припремити у равни историје, али никада и до краја остварити, јер није од овога света, али оно није ни у некој импотенцијалности из које нема снаге да се емитује и да засветли.

И то је на неки начин излагање пред лице Господње и препознавање лица Господњег у овоземаљској равни. То непрестано тражење и стално проналажење лица Господњег у равни оностраности јесте стални труд и напор да се буде близу Богу.

Наравно, да су историјски тренутци испуњени бројним догађајима који се не могу тако лако сматрати блиским Богу, нити су одређена тенденција приближавања Богу уопште. То, наравно, не значи да су сви историјски догађаји у неком непрекидном и трајном приближавању ђаволу, нити је историја неко трајно ђаволско стање. У тој динамици некако историја се непрестано креће. То примећује и Душан Стошић у својој студији о Николи Милошевићу:

"Књига *Има ли историја смисла?* непосредни је наставак дела *Царство божје на земљи*. Једном својом страном представља илустрацију претходне књиге, али доноси нешто битно ново јер се баш у њој аутор експлицитно изјашњава о коперниканском обрту у филозофској антропологији који је у уској вези са основама диференцијалне филозофије. Како се овај наш текст мало одужио ми се нећемо задржавати на оној игри у простору између бога и ђавола у савременој историји у којој главни протагонисти добра и зла изводе своју дијалектичку игру."²⁴

Ово је један доста прецизан приказ неких главних преокупација филозофског промишљања професора Милошевића и он, на један посредан начин, то наглашава: "Сасвим прецизно, могли бисмо рећи да се у историји непрестано смењују периоди смислених и бесмислених догађања, па тако она дефинитивно не би никад била ни смислена ни бесмислена."²⁵

Ове речи јасно потврђују Стошићева промишљања о делу Николе Милошевића. Дакле, опет долазимо до поставки доброг Бога са небеса који

²³ Никодим Агириот: *Невидљива борба* – књига за монахе и монахиње, ИЗДАЊЕ СВЕТОГ АРХИЈЕРЕЈСКОГ СИНОДА СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ, БЕОГРАД 2001, стр. 5

²⁴ Душан Стошић: *НИКОЛА МИЛОШЕВИЋ И АЛБЕР КАМИ*, Есеји и прикази, ИДЕА ПРИНТ, Београд, 2003., стр. 17

²⁵ Никола Милошевић: *Психологија знања*, Београд: Белетра, 1990, стр. 68

допушта одређено време владавине злог бога, а онда ту владавину прекида. Та динамика добра и зла, смисла и бесмисла јесте динамика коју сам добри Бог са небеса успоставља у свету који у злу лежи баш зато да би му олакшао живљење у свету који се налази у злу. И то јесте суштина философије хришћанског универлизма. То је и разлог силаска Господњег у свет – да олакша људском роду његово постојање. Зато професор Никола Милошевић врло често цитира Христове речи о бремену (Мт. 11, 30)²⁶. Јер то је једно од питања које је мучило професора Николу Милошевића: Како олакшати крајње неподношљив живот човека у овом свету? И као да тај одговор проналази баш у речима Господњим о бремену и јарму.

И то нас враћа на медитирање (сазерцавање) о оновостраном стајању пред лицем Господњим. Оновостраном присуству лица Господњег. Питање трансманенције јесте истински напор философа да угледа, препозна и увиди лице Господње у овоземаљским, свакодневним, стварима. Иако све искри од препознавања лица Господњег у овоземаљским стварима човек се опет пита, доводи у питање и то је одређени порив самоуништења²⁷: порицање трансманентности, порицање оновостраног свеприсутства лица Господњег.

То тачно примећује и Душан Стошић у својој анализи Милошевићевог романа:

"Најважнија ствар на коју у овом закључку указујемо јесте да се оно трансцендентно не јавља у облику магијског, чудотворачког. Трансценденција је јавља, оно чудесно се догађа, али није ликовима приписивана моћ стварања чуда. По томе се овај роман разликује од других дела овог жанра и по томе је он јединствен. Умањујући захтев носталгије за апсолутним Никола Милошевић је створио један свет из чијих природних предмета и људи блиста трансценденција. Сагнуо се ниско – и видео је."²⁸

Дакле, ако из свега исијава емисија лица Господњег, онда то значи да је човек само зажмурио на своје духовне очи и не жели да гледа то свеобухватно исијавање. Јер и јунаков отац зна за управљање Провиђења²⁹, он само не жели да га призна. Препознавање, од стране његовог оца који је крајњи афидеиста, провиденцијалног управљања, премда га он пориче, јесте на неки начин сведочанство увида лица Господњег у овоземаљским стварима. То потврђује и она парapsихолошка епизода топота коња³⁰ и клопарања колских точкова³¹.

²⁶ Никола Милошевић: Царство боже на земљи. Филозофија диференције, Филип Вишњић Београд, 1998., стр. 63

²⁷ Никола Милошевић: Нит михољског лета, "Стубови културе", Београд 1999, стр. 208, 209

²⁸ Душан Стошић: НИКОЛА МИЛОШЕВИЋ И АЛБЕР КАМИ, Есеји и прикази, ИДЕА ПРИНТ, Београд, 2003., стр. 61

²⁹ Никола Милошевић: Нит михољског лета, "Стубови културе", Београд 1999, стр. 179

³⁰ Исто. 132

³¹ Исто. 136, 137

Хришћански универзализам као философска поставка има и то својство да и у најнегативнијим појавама увиди одређено Божје присуство. Како? Сам Бог зна како и сам Бог зна да се то изводи баш оваквом мисаоном техником по којој чак и у психи једног афидеисте увиђамо присуство Божје поруке.

Никола Милошевић као и његов проучавалац Душан Стошић врло често користе појам "подешавање". Чак и када расуђује о де Кириковој слици писац *Нита михољског лета* користи појам подесио³². Као да неко нешто подешава да би достигао одређени духовни циљ. Слика подешава слику да би у њој постигао бесконачност. Па и јунак романа сматра и себе неким подешавачем који подешава стварност да би у њој пронашао трансценденцију. Али да ли је стварно тако? Да ли може неко, ко задобија чак и неку жељу за самоуништењем да буде тај који подешава свет тако да у њему све врта од исијавања лица Господњег? Пре ће бити да је на снази она поставка исповедне природе. Пре ће бити да је на снази једна објективна искреност која се прикрива појмом "подешавање". Шта ако се стварност сама подешава тако да стоји директно пред очима Господњим? Шта ако је она подешена тако да из ње искри, исијава на сваком кораку лице Господње? Ту писац не може ништа друго него да детектује ту истину. Он сам то и признаје:

"Било је то крајем прошлог века. Ко би, међутим, могао помислити да ће овакав начин компромитовања идеолошких опонената доживети своју репризу после толико времена, *hit et punc*? Остаје, дакле, само да се надамо да такви манири идеолошког обрачунавања немају много изгледа да постану доминантни стил наших полемика. У противном, нека нам Господ помогне.

А што се мене лично тиче, ја могу једино да поновим ону реч апостола: *Рекох и спасох душу своју.*"³³

Философ хришћанског универзализма обавезао је себе да говори истину, ма колико она болна и горка била. Таква је свака пилула лека, такав је сваки хируршки захват. Порицање само по себи јесте један облик самоуништења у чијем језгру се крије чин васкрсења. Бити необично обичан и обично необичан и јесте одлика сваког философа хришћанског универзализма, па и сваког истинског хришћанина уопште. Проналазити најзначајније у безначајном јесте одређени силазак у ад на једном микро плану сваког хришћанског духа.

Морао је и овај хришћански универзалиста да зарони дубоко у области мрачности и таме, у тамни вилајет људског духа и да у њему пронађе светлост. То је врхунски тешко зато што захтева од истраживача да зарони дубоко у мрак и носи са собом ризик да се у том мраку заувек изгуби и нестане. Потребно је

³² Исто. 207

³³ Никола Милошевић: *Марксизам и језуитизам*, Независна издања Слободана Машића Београд 1985, стр. 23

доћи до језгра које се налази у самом мраку, а то језгро јесте светлост сваког мрака, јесте сјај сваке таме, то је оно "нека нам Господ помогне".

Зато је Никола Милошевић почео да истражује мрачне концепције тоталитарних идеолога и вођа. Било је потребно расветлити толики мрак и толику таму и толики разоритељски потенцијал. И морало се поставити питање: да ли је остало ишта од оне искре Божје у њима?³⁴

Философ остаје амбивалентан. Можда је нешто и остало, али историјски учинак њихових идеолошких поставки оставио је пустошан траг, чак и физички. Ови идеолози и теоретичари нису ништа друго него прикривени деструктивисти и њихов деструктивизам екстравертованог је типа. Он је увек усмерен према споља и према другима. Додуше, Хитлер га је на крају крајева усмерио и према самом себи, али и то само да би избегао срамоту и понижење, јер је гордост тоталитарних управљача неутољива фурија. Из тоталитарних управљача и теоретичара увек промаља онај демонски сјај³⁵.

И поред свих тих историјских догађања и поред свих тих мрачности и тамних дешавања, која су подстакнута рушилачко – фуриозним начелима, Философ опет види свеприсутство лица Господњег у свим стварима, он види то искрење лица Господњег из свих предмета и бића. Да ли је то нека оптимистичка егзалтираност једног наивног и малоумног човека? Или је то виђење једног меланхолика који је склонији преиспитивању и подробном трезвеном расуђивању? Како тами склон меланхолик може да види у бићима и предметима жеравице и варнице лица Господњег? Како, ако и сам није подстакнут оним: **нека нам Господ помогне?**

Ако из свега врцају варнице лица Господњег зашто и онај меланхолик који то препознаје и увиђа ипак има и одређену негацију свега у себи ? Он не сматра да постоји неки нагон самоуништења који постоји код психоаналитичара. Самоуништење је подстакнуто неким спољашњим околностима, неким психичким и природним везама. Али шта је то у тим везама што их чини таквим каквим су? Философ не одговара баш непосредно, али посредно може се видети неки закључак који као да лебди изнад и околу самог текста. Сам текст нас враћа на питање: која то психичка и физичка начела терају једног морбидоморфног меланхолика да у свему препозна и увиди сијање лица Господњег?

Сам Бог зна да је то баш оно само лице Господње које мора вртати и у природи једног морбидисте, па и једног афидеисте. Мора се доћи до признања истине која јесте једини циљ философије хришћанског универзализма. Лице Господње искри и светли из свих бића и предмета зато што је то тако без

³⁴ Никола Милошевић: Нит михољског лета, "Стубови културе", Београд 1999, стр. 110

³⁵ Никола Милошевић: Сенке минулих љубави, НОЛИТ 2007, стр. 160

икаквог подешавња. Без подешавања једног меланхолика који нема способности ни себе да подеси за било какву врсту ведрине и радости.

У томе јесте суштина хришћанског универзализма: видети у свему сијање лица Господњег. Препознати у сваком предмету, у свакој ствари, у сваком бићу светлице лица Господњег, емисије присуства лица Господњег. Ако то може један мрачни меланхолик ко онда то не може? Можда они тоталитарни управљачи, можда афидеисти незадовољни својим животним положајем?

Али и из њих сија светлост лица Господњег, светлост искре Божје. Како ако они поричу то, ако они непосредно поричу Бога до крајњих граница? Али шум топота коња говори нешто. Шта? Сам Бог зна шта. А то и јесте закључак меланхоличког философа:

"Међутим, у тим мојим часовима осаме склон сам да поверујем да су и те слике што их кафени талог гради и ти снови помоћу којих неко види оно што ће тек бити, као и онај топот коња у ноћи – да су све то ипак шифре транценције.

А да њихов кључ лежи негде дубоко на дну неког мора, тамо где га ниједан смртник никада неће наћи."³⁶

А само коју страну пре Философ записује:

"Циљ који сам себи од самог почетка поставио – циљ испрва скривен и непризнат – био је да у речи преточим један одсечак минулог времена и да покажем да у оном свакодневном и коначном, ако га прикажем без икаквог подешавања, нема лица бесконачности.

Волим зато себе да замишљам као рибара који баца мрежу у море унапред свестан да у њој неће наћи ништа.

А све то зарад извесног нарочитог, горког задовољства.

Оног горког задовољства што га изазива сазнање да је све било само сан и дим."³⁷

Дакле, како то да Философ испрва даје дефинитиван одговор користећи исту синтагму: дубина мора. У првој он каже да баца мрежу свестан да неће ништа наћи, а онда каже да те поруке оностраности јесу нешто што је негде на дну мора тако да их ниједан смртник не може наћи! Једно је дакле да смо сигурни да ничега нема, а сасвим друго је да га не можемо наћи. Ако је свет ограничен сам по себи, онда су дефинитивни одговори једини тачни, другог одговора нема, али ако је свет нешто што је једна од свеprisутности лица Господњег, онда није да тог нечега нема, већ га само ми добро не видимо.

Философ и каже у једном делу романа да би он волео да попусте окуви овога света па макар упали и у власт нечистих сила³⁸, у следећем он и признаје, кроз

³⁶ Исто. 210

³⁷ Исто. 208

³⁸ Никола Милошевић: Нит михољског лета, "Стубови културе", Београд 1999, стр. 133

један догађај, да утваре из подземног царства долазе по месечини у овај наш свет³⁹. Све је некако у непрестаном потврђивању и порицању.

Питање које нас покреће јесте како можемо знати да нечега има ако то никада се не може наћи? Како уопште можемо утврдити да га на било који начин има? Али већ смо поменули да би то требало да буде циљ философа хришћанског универзализма – да испитује духове, јер нису сви од Бога. Философ хришћанског универзализма мора да трезвено расуђује, мора да побуђује трезвеноумност, али он никада није онај крајњи негативиста и теориста. Он чак и у порицању проналази потврду.

На неки начин, он то и сам признаје. Никола Милошевић се угледао, још од своје 16-е године, на Милоша Црњанског. Он га је увек сматрао универзалним књижевником и писцем. И сам Црњански у *Сеобама I и II* осликава тему порицања Бога кроз лик Вука Исаковића. Вук је присиљен да каже да нема Бога⁴⁰, јер је то био једини начин да избегне покатоличење. Али Црњански у другим Сеобама казује да је сам патријарх Арсеније Чарнојевић изразио сумњу у Бога⁴¹ у својим писмима. И то је историјски тачно. То смо и хтели да покажемо у тексту *О првом могућем егзистенцијализму у историји*⁴².

Тако и јунак – Философ Милошевићевог романа ускаче скоро суновартно у теористичка струјања да би у њима дошао да оне кључне потврде – блистања лица Господњег у предметима, стварима и бићима. Јер пут сваког хришћанског универзалисте наликује на скок првих хришћана међу лавове, на смело ступање мученика на мучилишта. И овај скок у гротло теористичког ковитлања јесте скок потврде оновостраног стајања пред лицем Господњим.

Самим тим сви ови духовни опити професора Николе Милошевића јесу опити једне философије хришћанског универзализма. Хришћанин је верујућ, али он је верујућ оном Богопотврдном вером, која о себи даје потврде на сваком месту, али хришћанин није наиван и лаковеран, него до танчина испитује духове да види јесу ли од Бога. Када прође кроз све те духовне опите он онда као велики исповедници и мученици пред свима признаје: "Хришћанин сам!"

Мандић Давор

³⁹ Исто. 160

⁴⁰ Милош Црњански: Сеобе, књига прва, <https://tamoiovde.files.wordpress.com/2012/06/>, стр.30

⁴¹ Милош Црњански: Сеобе, књига друга, <https://tamoiovde.files.wordpress.com/2012/06/>, стр. 625

⁴² <http://sofiografkaskola.com/wp-content/uploads/2017/10/Давор-Мандић-О-првом-могућем-егзистенцијализму-у-историји>

ЛИТЕРАТУРА:

1. Библија или Свето Писмо Старога и Новога Завета у преводу Ђуре Даничића и Вука Стефановића Караџића
2. Никола Милошевић: Полемике, Белетра Београд 1990
3. Никола Милошевић: Књижевност и метафизика, Зиданица на песку II, 'Филип Вишњић' Београд, 1996
4. Никола Милошевић: Царство божје на земљи. Филозофија диференције, Филип Вишњић Београд, 1998.
5. Никола Милошевић: Има ли историја смисла?, Горњи Милановац ЛИО 2000.
6. Никола Милошевић: Православље и демократија, ПРОМЕТЕЈ Нови Сад ТЕРСИТ Београд 1994.
7. Никола Милошевић: Антрополошки есеји, Нолит, Београд, 1964.
8. Никола Милошевић: Нит михољског лета, "Стубови културе", Београд 1999.
9. Никола Милошевић: Психологија знања, Београд: Белетра, 1990.
10. Никола Милошевић: ИЗАБРАНА ДЕЛА(4) – КЊИЖЕВНОСТ И МЕТАФИЗИКА, Приредио МИЛО ЛОМПАР, СЛУЖБЕНИ ЛИСТ СЦГ, 2003.
11. Никола Милошевић: Кутија од ораховог дрвета, КОВ – Књижевна општина Вршац, 2003.
12. Никола Милошевић: Истина и илузија, Нови Сад, Stylos, 2001.
13. Никодим Агироит: Невидљива борба – књига за монахе и монахиње, ИЗДАЊЕ СВЕТОГ АРХИЈЕРЕЈСКОГ СИНОДА СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ, БЕОГРАД 2001.
14. Душан Стошић: НИКОЛА МИЛОШЕВИЋ И АЛБЕР КАМИ, Есеји и прикази, ИДЕА ПРИНТ, Београд, 2003.
15. Никола Милошевић: Марксизам и језуитизам, Независна издања Слободана Машића Београд 1985.
16. Никола Милошевић: Сенке минулих љубави, НОЛИТ 2007.
17. Милош Црњански: Сеобе, књига прва, <https://tamoiovde.files.wordpress.com/2012/06/>
18. Милош Црњански: Сеобе, књига друга, <https://tamoiovde.files.wordpress.com/2012/06/>
19. <http://sofiografskaskola.com/wp-content/uploads/2017/10/Давор-Мандић-О-првом-морућем-егзистенцијализму-у-историји>